

В. П. Козирева,
кандидат юридичних наук, доцент

А. П. Гаврилiшин,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
Національний університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, 08201, Ірпінь, Київська область, Україна
E-mails: kozurevav@ukr.net, gavrilishinap@gmail.com

Мета: у статті розглядаються теоретичні та правові питання групового позову в господарському судочинстві на основі аналізу норм чинного законодавства та наукових поглядів вітчизняних вчених. **Методи дослідження:** дослідження проведене з використанням класичних методів наукового пізнання. За допомогою методу аналізу розкриті системні елементи правового механізму групових позовів. За допомогою порівняльного методу розглянуто інститут процесуальної множинності та групові позови в зарубіжних державах. **Результати:** сформульовано авторське визначення поняття групового позову в господарському процесі. Визначені та розкриті складові виникнення (передумови) права на пред'явлення групового позову. **Обговорення:** проблеми застосування групових позовів у господарському судочинстві та потреба у його введенні до Господарського процесуального кодексу.

Ключові слова: позов, право на позов, групові позови.

Постановка проблеми та її актуальність. Господарське судочинство України припускає можливість захисту у суді прав та законних інтересів різноманітного характеру. Однією із основних форм вирішення господарських спорів є позовне провадження, яке передбачене як у діючому, так і в новому ГПК України. Норми господарського процесуального права закріплюють найбільш суттєві ознаки позовної форми захисту: розгляд і вирішення спорів здійснюється спеціально уповноваженим на це органом, яким є господарський суд; розгляд спорів у господарському суді відбувається у суворо регламентованому законом порядку; учасникам процесу забезпечені суттєві правові гарантії; рішення господарського суду повинно бути законним та обґрунтованим. Для позовної форми захисту права в господарському процесі характерні ознаки, які притаманні позовній

(процесуальній) формі захисту права, яка існує в інших органах, при розгляді спорів про право: наявності вимоги однієї особи до іншої, яка виникає з порушеного або оспорюваного права і належить у силу закону розгляду у визначеному процесуальному порядку, встановленому законом (наявність позову); наявність спору про право.

Позов як засіб порушення провадження у справі є одним із складних явищ господарського процесуального права, а правовідносини у господарській діяльності стали такими, коли в них бере участь велика кількість суб'єктів господарювання у різних напрямках підприємництва.

Зарубіжний досвід свідчить, що в судовій практиці, при наявності великої кількості осіб (позивачів) застосовується груповий позов, але в господарському судочинстві України цей ін-

ститут, до останнього часу, не знайшов правового врегулювання [1, б, 9].

Зазначимо також і те, що інститут групового позову не знайшов на сьогодні правового регулювання і в новому ГПК України. У судовій практиці суддя може об'єднувати позови в одне судове провадження, проте цей інститут теж застосовується не часто. Вищезазначене і обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній правовій науці дослідженню групових позовів не приділялася належна увага, за винятком дисертаційного дослідження В.А. Борщенко «Групові позови в господарському процесі» (2014 р.). В.А. Миколаєць досліджувала групові позови як інститут цивільного процесуального права та окремі аспекти групових учасників позовного провадження досліджувала В.М. Дем'як. Наукові праці щодо захисту групового інтересу в господарському судочинстві розглядали О.О. Добровольський, І.В. Решетникова, М.К. Треушников, В.В. Ярков та інші.

Виклад основного матеріалу. Дослідження інституту групового позову слід розпочати із встановлення його юридичної природи.

Діюче господарське процесуальне законодавство України не містить правил подання групових позовів. Разом із тим окремі його норми допускають можливість подання позовів, що мають ознаки групових, зокрема:

- 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;
- 2) права або обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;
- 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки (ч. 2 ст. 47 ГПК України).

Це говорить про те, що відсутній чітко визначений механізм правового регулювання групових позовів у сфері господарської діяльності.

Інститут групових позовів становить інтерес при використанні його для вирішення майнових та немайнових прав та законних інтересів чисельних груп суб'єктів підприємницької діяльності в корпоративних спорах, захисту прав споживачів, ринку цінних паперів, банкрутстві тощо. Проте груповий позов у процедурі банкрутства не можна розглядати як позовне провадження, оскільки він є найбільш схожим інститутом

процесуальної множинності. Ще до порушення справи про банкрутство формується група кредиторів, а у груповому позові певна група позивачів. Хоча Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» надав право кредиторам, чий вимоги виникли у процедурах банкрутства, виступати позивачами та створюють умови для формування в подальшому реєстр кредиторів. Наприклад, у Федеральних Правилах цивільного процесу США передбачено здійснювати реєстр вимог групових позивачів [1].

В.В. Ярков та І.В. Решетникова у своїх роботах також висловлюють думку про схожість інституту групового позову з процесуальною співучастю, називаючи його «гіпертрофованою процесуальною співучастю» з точки зору матеріального та процесуального права [2, с. 136]. Позиція авторів цілком справедлива, адже відповідно до ст. 162 ГПК України позов може бути пред'явлений кількома позивачами до декількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони виступає у судовому процесі самостійно.

Досить доведеною є позиція законодавця про те, якщо об'єднання вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво утруднить вирішення спору, суддя має право за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи до початку розгляду справи по суті роз'єднати позовні вимоги, виділивши одну або декілька об'єднаних вимог у самостійне провадження, якщо це сприятиме виконанню завдання господарського судочинства (ч. б ст. 173 ГПК України). На нашу думку в груповому позові буде виступати група осіб як одна сторона у справі, тоді як співучасники виступають самостійно, тобто кожен із захистом своїх прав та інтересів.

Визначаючи сутність групового позову, необхідно виходити з юридичної природи позову, як можливості звернення в господарський суд із вимогою про захист порушених прав чи законних інтересів суб'єктів господарювання. Пол Серджіус Коку вважає, що групові судові позови відрізняються за своїм характером від інших видів судових позовів [3].

На наш погляд, для групового позову властива множинність осіб на боці позивача, які об'єднані однорідними вимогами до відповідача з метою проведення єдиного провадження у справі. У зв'язку з розвитком економіки та наявністю в суспільстві різноманітних багатосуб'єктних правовідносин, інститут співучасті все частіше не відповідає вимогам порушених правовідносин. У цьому випадку використання групового позову частіше за все є більш доцільним. Метью Р. Мендельсон зауважує, що це юридичні питання, що стосуються кількох людей, і часто формується у групі, яка подає позов проти компанії, яка порушила їх право, особи тощо [4].

Г.О. Аболонін відносить до кола групових позовів позови про захист численної групи позивачів (групові позови представників), позови до численної групи відповідачів, непрямі (похідні) позови, позови на захист невизначеного кола осіб [5, с. 17-23].

До речі в ч. 1 ст. 173 ГПК України зазначається, що в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні вимоги. Похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги). Відповідно до частини другої цієї ж статті господарський суд може за клопотанням учасників справи або з власної ініціативи об'єднати в одне провадження декілька справ за позовами:

- одного й того самого позивача до одного і того самого відповідача;
- одного й того самого до різних відповідачів;
- різних відповідачів до одного і того самого відповідача.

Як видно з наведеної норми інститут групового позову відсутній як такий і відданий з на тяжкою на відкуп суду, який може або ні об'єднати позовні вимоги в одне провадження за власним розсудом.

Вважаємо, що в законодавчому порядку група осіб, що подає позов, має бути чітко визначена, а кожен її учасник має особисто або через

представника, який виражає інтереси всієї групи, брати участь у розгляді справи, причому члени групи мають доручити вести справу одному із співучасників. Таким чином, груповим позовом у господарському процесуальному праві є вимога чітко визначеної групи осіб щодо захисту порушених прав чи законних інтересів, пред'явлена до господарського суду за умови однорідності або спільності їх прав та обов'язків, пов'язаних між собою підставами виникнення або поданими доказами. Наприклад, у спорах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, відмова від позову, поданого відповідно до ст. 54 ГПК України, зменшення розміру позовних вимог, зміна предмета або підстави позову, укладення мирової угоди, відмова від апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключеними обставинами можлива лише за письмовою згодою всіх власників (учасників, акціонерів), які в даній справі діють в інтересах юридичної особи.

Групові позови знайшли свій розвиток у зарубіжних державах. Так груповий позов виник у США, на практиці англійських судів справедливості. Його основні положення закріплені в Правилі 23 Федеральних правил цивільного процесу США. Щоб прийняти груповий позов до провадження, позивачі зобов'язані довести, що існують належні умови, а суд, перед засвідченням групового позову, встановлює чи відповідні сім умов, а саме:

- наявність певної групи людей;
- представник групи має бути її членом;
- група настільки чисельна, що співучасть всіх її членів є практично неможливою;
- спільність вимог, що характерні для всієї групи;
- типовість вимог всіх членів групи;
- представник групи визнається судом неупередженим та таким, що сумлінно і добросовісно захищає інтереси групи;
- чи має групове провадження суттєві переваги перед іншими можливими процесуальними формами захисту.

Крім того, суд перевіряє відповідність групового трьом категоріям, які передбачені Правилом 23 (в), якщо груповий позов відповідає одній із категорій, він приймається до провадження за груповим позовом [1].

Слід відмітити, що групові позови знайшли своє відображення, з певною особливістю в законодавстві таких держав ЄС, як Нідерланди, Португалія, Швеція, Австрія і безумовно Англія як ініціатор цієї ідеї.

Серед переваг групових позовів варто назвати: зменшення витрат на судовий розгляд; можливість для позивачів звертатися за стягненням невеликих сум; більша ефективність судочинства; більша рівновага відшкодування серед аналогічних позивачів; більша одноманітність для відповідачів; можливість для всіх позивачів отримати відшкодування збитків. Недоліками цього виду позовів є: відсутність контролю над прийняттям рішень; майже завжди справа має наслідком згоду на компенсацію; незадоволення вимог по груповому позову позбавляє права окремих позивачів подати окремі позови у майбутньому [6].

Як ми зазначали про позов як процесуальний засіб захисту порушеного або оскарженого суб'єктивного права, то він повинен відповідати нормам ГПК України щодо юрисдикції та підсудності і якщо у складі права на позов будуть наявні дві правомочності: право на звернення до суду (наприклад, на підставі юридичного факту) та право на отримання судового захисту, то суд повинен порушити провадження у справі. Отже, мають бути наявні дві сторони позову (процесуально-правова і матеріально-правова) як єдине поняття, що проявляється у двох аспектах права на позов.

А.А. Добровольський так формулював свою позицію: процесуальна сторона позову – це вимога до суду про розгляд та вирішення спору про право з дотриманням усіх процесуальних гарантій для сторін, встановлених законом. Матеріально-правова сторона – це вимога до відповідача про вчинення певних дій на користь позивача або про утримання від дій, що перешкоджають, заважають позивачу нормально здійснювати своє право [7, с. 123].

Історія виникнення поняття позову, пов'язана із визначенням римського юриста Цельса, яка стосується тільки особистих позовів: «*nihil aliud est actio, quam ius, quod sibi debeat, iudicio persequenti*» (позов є ніщо інше, як право вимагати в судовому порядку того, що нам належить») [8, с. 385].

Німецький процесуаліст К. Хельвіг розробив правила, які довгий час склали основу уявлень про право на позов у цивільному процесі Німеччини [9, с. 46-47]. Він виділяв три групи підстав, дотримання яких є обов'язковим для задоволення заявленої вимоги, а саме: процесуально-формальні підстави, процесуальні підстави, підстави матеріального припущення процесу. Кожна з цих підстав має самостійне юридичне значення, а підтвердження наявності або відсутності цих підстав веде до різних, специфічних для кожної групи процесуально-правових наслідків [9, с. 47]. Дана концепція зводилася до «двоєдиного» за своєю правовою природою позову.

Під правом на позов слід розуміти можливість отримання захисту у визначеному процесуальному порядку, у визначеній процесуальній формі й разом із тим у примусовій його реалізації. Право на судовий захист у судовому господарському процесі реалізується через право на позов. Перелік осіб, які мають право звертатися за захистом своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів, вказано у ст. 4 ГПК України.

З точки зору матеріального права право на позов виникає з дня, коли група осіб дізналась або повинна була дізнатись про порушення свого права. Право на задоволення позову не можна вважати реалізованим після закінчення розгляду справи по суті та винесення судом рішення про задоволення позову, якщо за характером порушеного права або інтересу потрібні дії з надання реального захисту цього права або інтересу.

В поняття права на позов (як і поняття позову) виступають дві нерозривно зв'язані між собою правомочності. Право на позов включає право на подання позову й право на задоволення позову. Проблема права на позов залишається

однією з центральних і одночасно найважливіших тем.

Інтерес до зазначеної проблематики обумовлений, з одного боку, великою кількістю позовів, поданих громадянами та організаціями до суду. Не завжди при цьому такі звернення переслідують добросовісні цілі. З іншого боку, як свідчить судова практика, нерідко право на позов не може бути реалізовано добросовісним учасником цивільних правовідносин через прогалини у законодавстві. У колізійних та процесуальних нормах, що містяться в нормативно-правових актах, чинних на території України, і які регулюють процедуру визначення застосованого процедурного права, існує багато прогалин і протиріч, що ускладнює їхнє практичне застосування й надає широкі можливості для різного роду зловживань у процесуальній сфері. Матеріальні та процесуальні норми вітчизняного законодавства на сьогоднішній день комплексно не вирішують проблемні питання в цій галузі [10, с. 2].

Позов як засіб судового захисту суб'єктивних прав і законних інтересів вичерпає себе лише тоді, коли позивач отримає повне і реальне задоволення, що можливо тільки у випадку виконання судового рішення, яке містить висновок про захист порушеного права або інтересу.

Право на позов у матеріальному сенсі – це право на задоволення матеріально-правових вимог, яке встановлюється судом у кожному окремому випадку в ході розгляду справи по суті. Право на позов у процесуальному сенсі є правом на його пред'явлення. Обов'язок здійснення правосуддя щодо спірного правовідношення виникає внаслідок здійснення права на позов, яке передбачає наявність двох складових: передумов права на пред'явлення позову та умов його здійснення. Зазначені категорії є необхідними для реалізації права на позов.

Висновки. Подальший розвиток господарського процесуального законодавства України, спрямованого до законодавства ЄС, дасть змогу впроваджувати нові форми розгляду і вирішення спорів у сфері господарської діяльності, в яких зацікавлені не тільки позивачі, а й суспільство в цілому, оскільки групові позови мають публічний характер, що сприятиме захисту ін-

тересів певної соціальної групи, а також буде зміцнювати законність у державі.

Тому перед вітчизняним законодавцем стоїть завдання створити дійовий інститут групового позову, який дасть змогу не тільки суб'єктам підприємницької діяльності, а й іншим громадянам України захищати в судах свої законні права та інтереси.

На нашу думку, груповий позов – це процесуальний засіб судового захисту прав та інтересів групи осіб, що дозволяє об'єднати позовні вимоги в одному провадженні, якщо питання юридичних фактів, підстав та доказів є загальними для всієї групи осіб.

Тому пропонуємо: виділяти наступні підстави виникнення (передумови) права на пред'явлення групового позову: 1) наявність у позивача та відповідача процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності, тобто здатності бути стороною в господарському спорі; 2) юрисдикція справи господарському суду; 3) відсутність рішення суду, господарського або третейського суду, що вступило в законну силу, прийнятого щодо спору між тими ж особами (у межах групового позову мається на увазі первинний позивач та відповідач за позовом) і з тих же підстав; 4) наявність особливостей суб'єктного складу (групи осіб, чії права порушені діями відповідача); 5) наявність загального для всіх позивачів відповідача; 6) однорідність предмета та підстави вимог групи осіб; 7) наявність єдиної доказової бази; 8) використання однакового загального способу захисту прав та інтересів. За відсутності хоча б однієї із зазначених вище підстав, запропоновано відмовляти в порушенні процедури за груповим позовом, але при збереженні можливості розгляду позовної заяви у межах позовного провадження.

Вважаємо, що групові позови у господарському судочинстві України можуть бути використані: а) прокурором та іншими особами (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, які можуть звертатися до суду в інтересах інших осіб, державних чи суспільних на захист прав та інтересів групи осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб; б) власником (учасником, акціонером) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків

статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків; в) громадським об'єднанням або асоціацією, яка звертається до господарського суду на захист інтересів своїх членів.

Література

1. *Федеральні правила цивільного процесу США (Federal Rules of Civil Procedures 2007)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uscourts.gov/>

2. *Решетникова И. В.* Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И. В. Решетникова, В. В. Ярков. – М.: Норма, 1999. – 312 с.

3. *Paul Sergius Koku.* An analysis and the effects of class-action lawsuits *Journal of Business Research* Volume 59, Issue 4, April 2006, Pages 508-515.

4. *Matthew R. Mendelsohn.* Understanding Class Action Lawsuits [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.hg.org/legal-articles/understanding-class-action-lawsuits-25673>.

5. *Аболонин Г. О.* Групповые иски в гражданском процессе: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Г. О. Аболонин. – Екатеринбург, 1999. – 157 с.

6. *The Advantages and Disadvantages of Class Action Lawsuits.* Lawinfo. Free Online Legal Resources [Electronic resource]. – Access mode: <https://resources.lawinfo.com/class-action/the-advantages-and-disadvantages-of-class-act.html>

7. *Добровольский А. А.* Исковая форма защиты права (основные вопросы защиты об иске) / А. А. Добровольский. – М.: МГУ, 1965. – 751 с.

8. *Savigny F. C.* System des heutigen römischen Rechts, Bd. 5 / F. C. Savigny. – Berlin, 1841. – S. 385.

9. *Helwig K.* Klagrecht und Klage-ton Unheil Akan, 1968. – S. 12.

10. *Колядіна Н. Г.* Реалізація права на позов у цивільному процесі України та окремих держав

Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. Г. Колядіна. – Одеса, 2016. – 20 с.

References

1. *Federal'ni pravyla cyvil'nogo procesu SShA (Federal Rules of Civil Procedures 2007)* [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.uscourts.gov/>

2. *Reshetnikova I. V.* Grazhdanskoe pravo i grazhdanskij process v sovremennoj Rossii / I. V. Reshetnikova, V. V. Jarkov. – M.: Norma, 1999. – 312 s.

3. *Paul Sergius Koku.* An analysis and the effects of class-action lawsuits *Journal of Business Research* Volume 59, Issue 4, April 2006, Pages 508-515.

4. *Matthew R. Mendelsohn.* Understanding Class Action Lawsuits [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.hg.org/legal-articles/understanding-class-action-lawsuits-25673>.

5. *Abolonin G. O.* Gruppovye iski v grazhdanskom processe: dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.03 / G. O. Abolonin. – Ekaterinburg, 1999. – 157 s.

6. *The Advantages and Disadvantages of Class Action Lawsuits.* Lawinfo. Free Online Legal Resources [Electronic resource]. – Access mode: <https://resources.lawinfo.com/class-action/the-advantages-and-disadvantages-of-class-act.html>

7. *Dobrovol'skij A. A.* Iskovaja forma zashhity prava (osnovnye voprosy zashhity ob iske) / A. A. Dobrovol'skij. – M.: MGU, 1965. – 751 s.

8. *Savigny F. C.* System des heutigen römischen Rechts, Bd. 5 / F. C. Savigny. – Berlin, 1841. – S. 385.

9. *Helwig K.* Klagrecht und Klage-ton Unheil Akan, 1968. – S. 12.

10. *Koljadina N. G.* Realizacija prava na pozov u cyvil'nomu procesi Ukrai'ny ta okremyh derzhav Jevropejs'kogo Sojuzu: porivnjal'no-pravove doslidzhennja: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk / N. G. Koljadina. – Odesa, 2016. – 20 s.

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГРУППОВОГО ИСКА
В ХОЗЯЙСТВЕННОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Национальный авиационный университет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Киев, Украина
Национальный университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, 08201, Ирпень, Киевская область, Украина
E-mails: kozurevav@ukr.net, gavrilishinap@gmail.com

Цель: в статье рассматриваются теоретические и правовые вопросы группового иска в хозяйственном судопроизводстве на основе анализа норм действующего законодательства и научных взглядов отечественных ученых. **Методы исследования:** исследование проведено с использованием классических методов научного познания. С помощью метода анализа раскрыты системные элементы правового механизма групповых исков. С помощью сравнительного метода рассмотрены институт процессуальной множественности и групповые иски в зарубежных государствах. **Результаты:** сформулированы авторское определение понятия группового иска в хозяйственном процессе. Определены и раскрыты составляющие возникновения (предпосылки) права на предъявление группового иска. **Обсуждение:** проблемы применения групповых исков в хозяйственном судопроизводстве и потребность в его введения в Хозяйственный процессуальный кодекс.

Ключевые слова: иск, право на иск, групповые иски.

V. Kozyreva, A. Gavrylishyn

**THEORETICAL AND LEGAL BASIS OF CLASS
ACTION LAWSUITS IN COMMERCIAL PROCEEDING**

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
University of the State Fiscal Service of Ukraine
Universitetska str., 31, 08201, Irpin, Kyiv region, Ukraine
E-mails: kozurevav@ukr.net, gavrilishinap@gmail.com

Purpose: the article deals with theoretical and legal issues of a class action lawsuit in commercial-legal proceedings on the basis of the analysis of the norms of the current legislation and scientific views of domestic scientists. **Methods:** the research has been conducted using the classical methods of scientific knowledge. Using the method of the analysis, system elements of a legal mechanism of class action lawsuits have been disclosed. With the help of the comparative method, the institute of procedural multiplicity and class action lawsuits in foreign countries have been considered. **Results:** the author's definition of a concept of a class action lawsuit in the commercial proceeding has been formulated. The components of the origin (preconditions) of the right on a class action lawsuit have been determined and disclosed. **Discussion:** of the problem of applying class action lawsuits in the commercial proceeding and the need for its introduction into the Commercial Proceeding Code.

Keywords: a claim, a right to claim, class action lawsuits.